

Příčiny lidských chorob

MUDr. Jan Balko, Ph.D.

Ústav patologie a molekulární medicíny FNM a 2. LF UK

FN MOTOL

2. LF UK

Příčiny lidských chorob

-
- 1) degenerativní
  - 2) hemodynamické
  - 3) metabolické
  - 4) zánětlivé
  - 5) nádorové
  - 6) imunitní
  - 7) genetické
  - 8) vývojové
  - 9) enviromentální
  - 10) infekční

Genetické příčiny lidských chorob

Genetické příčiny lidských chorob

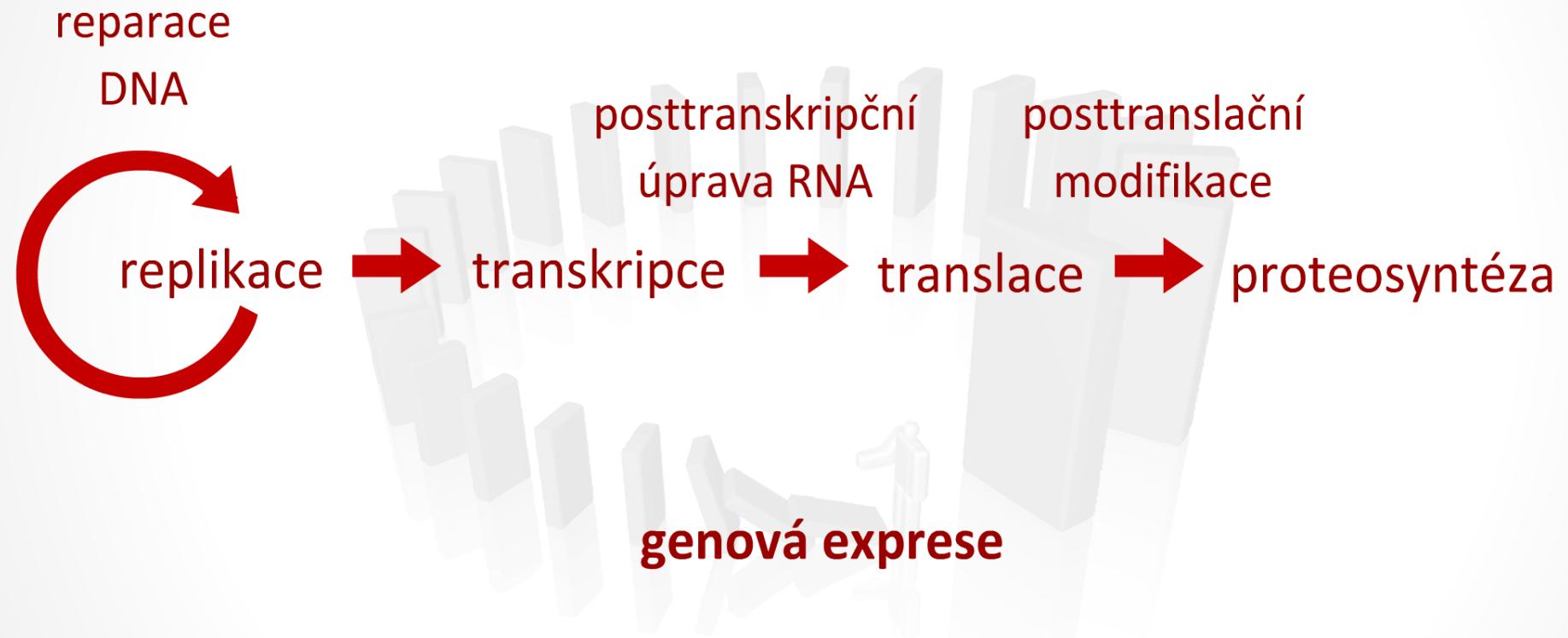
- izolované dědičné příčiny relativně vzácné
  - častěji komplexní působení **vnitřních + vnějších** faktorů
  - **vnitřní faktory** = genetické predispozice vlivem polymorfismů genomu
(civilizační / imunitní nemoci, nádory, DM..)
- studovány oborem **Lékařská genetika**
  - diagnostika **germinálních** mutací dědičných chorob (všechny buňky)
- v rámci patologie genetiku zkoumá **Molekulární patologie**
  - analýza **somatických** genetických změn v patologické tkáni (hlavně nádory)

Genetické příčiny lidských chorob

- základní **genetický slovníček**:

- **germinální (zárodečný)**
  - = vznikající v zárodečných buňkách (všechny dceřiné postiženy, i gamety)
  - = přenositelné (vznik syndromů)
- **somatický (izolovaný, získaný)**
  - = vznikající ve zralých buňkách (gamety nepostiženy)
  - = nepřenositelné (vznik nádorů)
- **hereditární (dědičný)** = přenositelný gametami na potomstvo
- **familiární** = vyskytující se ve více generacích rodiny
- **kongenitální (vrozený)** = přítomný od narození (dědičné / vzniklé *in utero*)

DNA - funkce

Chromozomální aberace

1) numerické

- abnormální **počet** chromozomů
- **polyploidie** = znásobení celé sady chromozomů
  - euploidní sada = haploidní (n) / diploidní ($2n$)
- **aneuploidie** = početní odchylka jednotlivých chromozomů
  - není přítomen celočíselný násobek sady

Chromozomální aberace

1) numerické

1) chromozomální polyploidie

- **triploidie** = nadbytek 1 sady chromozomů

- letální (vznik $3n$ moly = 69)

- **tetraploidie** = nadbytek 2 sad chromozomů

- letální (vznik $4n$ moly = 92)

Chromozomální aberace

1) numerické

2) chromozomální aneuploidie

- vliv **nondisjunkce** během meiózy (přibývají s věkem matky)

- **trizomie** = nadbytek 1 chromozomu

- prosté / translokační / mozaikovité **formy** možné
- Downův (21) / Edwardsův (18) / Patuův (13) / Klinefelterův (X) syndrom / syndrom "supermale" (Y) / "superfemale" (X)

- **monozomie** = ztráta 1 chromozomu

- Turnerův (X) syndrom

Chromozomální aberace

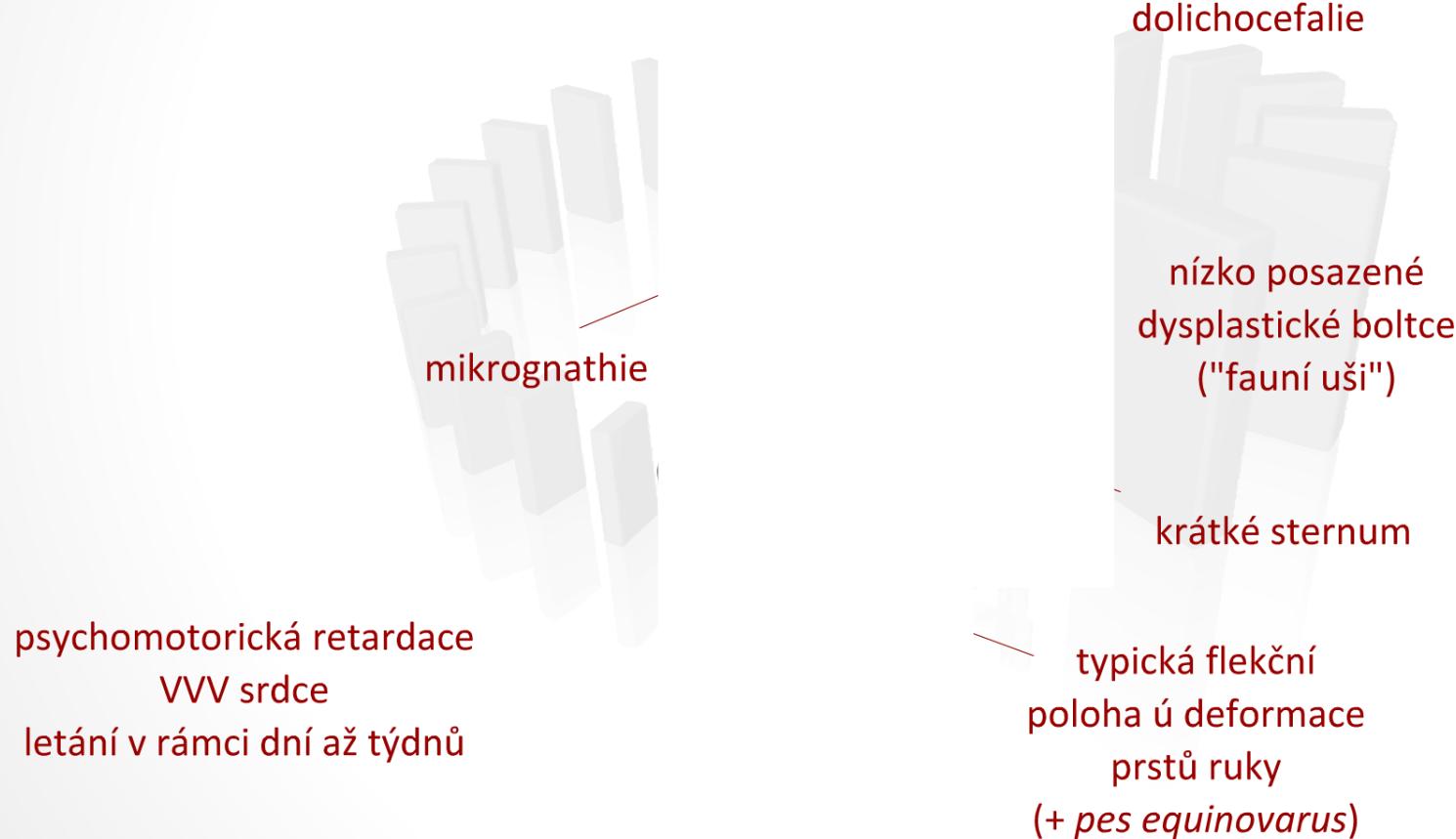
1) numerické

Downův syndrom (47 XX / XY; +21)

Chromozomální aberace

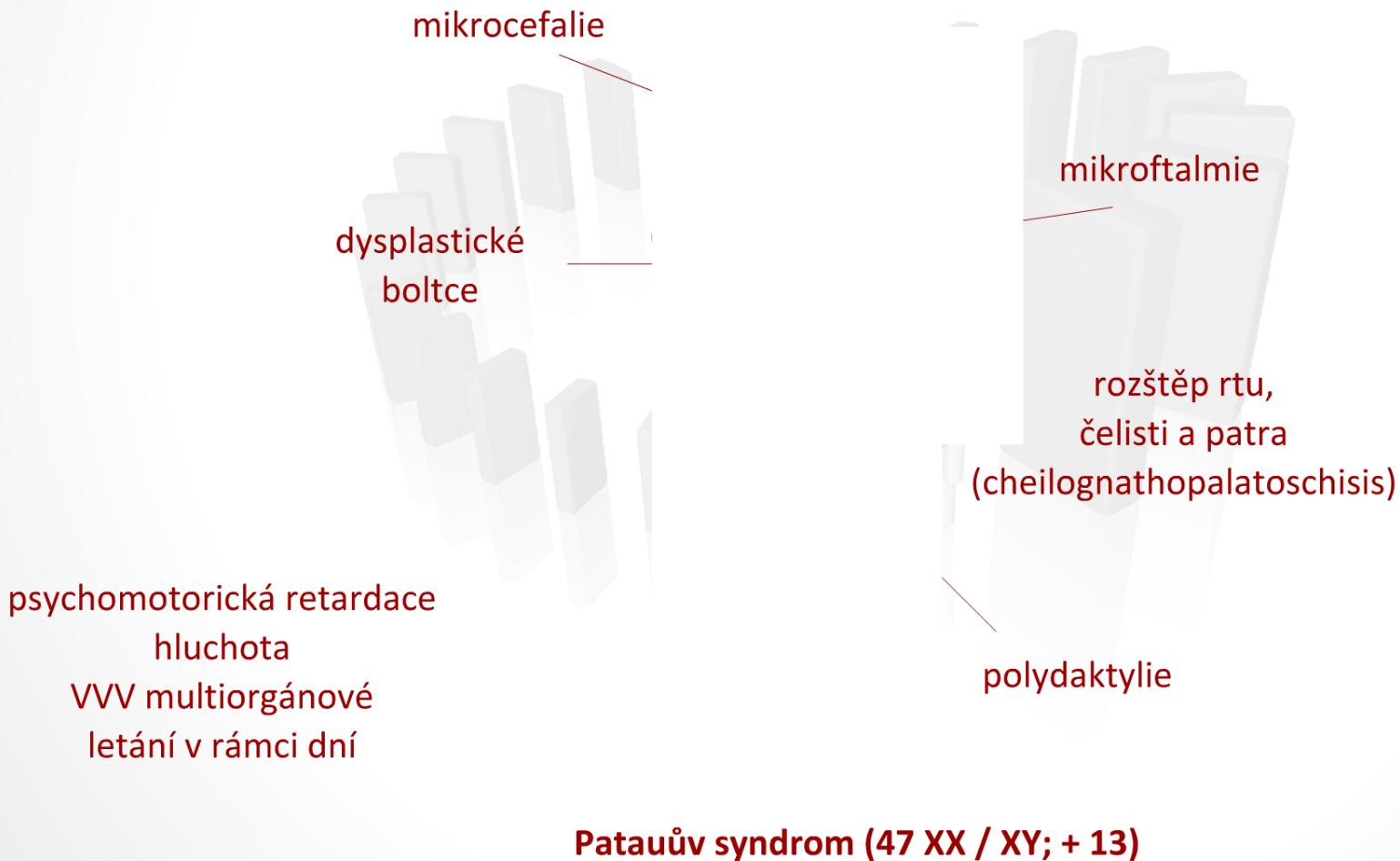
1) numerické

Edwardsův syndrom (47 XX / XY; + 18)

Chromozomální aberace

1) numerické

Chromozomální aberace

1) numerické

Klinefelterův syndrom (47 XXY; + X)

Chromozomální aberace

1) numerické

nízký vzrůst
primární hypogonadismus
(gonadální dysgeneze =
fibrotizace ovarií)
amenorea
VVV srdce
mírně snížená doba přežití

obrácená a zkrácená
linie vlasů

"streak ovaries"

Turnerův syndrom (45 X; - X / defektní X)

Chromozomální aberace

2) strukturální

- abnormální **stavba** chromozomů

- vliv **zlomu** a následné ztráty / přestavby genetického materiálu
- **balancované** = zachované množství genetického materiálu
- **nebalancované** = zisk / ztráta genetického materiálu

Chromozomální aberace

2) strukturální

1) chromozomální translokace

- transfer části 1 chromozomu na 2.

normální

translokace

Chromozomální aberace

2) strukturální

1) chromozomální translokace

- germinální / somatické
- **reciproké** = výměna segmentu mezi 2 nehomologními chromozomy
(balancované = asymptomatické / potíž s početím, přenos)
- **Robertsonské** = zvláštní případ s fúzí dlouhých a ztráty krátkých ramenek
(-1 chromozom, ale asymptom.; riziko přenosu na potomky)

Chromozomální aberace

2) strukturální

2) chromozomální **delece**

- ztráta části chromozomu (terminální / intersticiální = intermediální část)

normální

delece

Chromozomální aberace

2) strukturální

2) chromozomální **delece**

- germinální = mikrodeleční syn. (Prader-Willi, DiGeorge, Cri du Chat),
Familiární retinoblastom, WARG syndrom
- somatické = v nádorech

Chromozomální aberace

2) strukturální

3) chromozomální inzerce

- **zisk** části chromozomu (zisk gen. materiálu tolerován víc, než ztráta)

normální

inzerce

Chromozomální aberace

2) strukturální

4) chromozomální inverze

- 2 zlomy části chromozomu a převrácení úseku při spoji

normální

inverze

Chromozomální aberace

2) strukturální

5) prstencový chromozom

- spoj terminální části ramének

normální

"ring chromosome"

Chromozomální aberace

2) strukturální

6) izochromozom

- vznik izochromozomů z ramének

normální

izochromozom

Genové aberace

1) mutace

- *trvalá změna v sekvenci DNA genu*
  - germinální (dědičné) / somatické (nepřenositelné)
  - nový protein **inhibici** ("loss") / **aktivaci** ("gain") funkce (aktivační mutace)
- **manifestace** variabilní
  - asympt. → diverzita (evoluční adaptace) → monogenní choroba → letální

Genové aberace

1) mutace

1) bodové mutace ("in-frame mutace")

- záměna (**substituce**) 1 baze **bez** posunu čtecího rámce

- **synonymní** ("tichá") mutace

- mutovaný kodon kóduje **stejnou** aminokyselinu (protein stejný)

- **missense** mutace

- mutovaný kodon kóduje **jinou** aminokyselinu (protein jiný)

- **nonsense** mutace

- mutovaný kodon přestavuje terminální **stop-kodon** (protein kratší)

Genové aberace

1) mutace

2) mutace s posunem čtecího rámce ("frameshift mutace")

- **inzerzce / delece** v tripletu nukleotidů (kodonu) a **posun** čtecího rámce
- **všechny** následné hranice tripletů i aminokyseliny od místa mutace se liší
- riziko kódování předčasného stop-kodonu (kratší polypeptid)

Genové aberace

1) mutace

3) dynamické mutace

- expanze nestabilních **trinukleotidových repetic**
- dědičná **akumulace** bodových mutací až manifestace choroby
(+ generační **anticipace** = urychlení a zhoršení příznaků)
- narůstání proteinu vlivem repetic až jeho toxicita
- např. Huntingtonova chorea (CAG), Friedrichova ataxie, Syn. frag. X

Genové aberace

2) amplifikace

- zmnožení počtu kopií genu ("expanze, elongace")
  - **extrachromozomální** = až viditelné nahromadění chromatinových tělisek jádra ("double minutes") /
  - **intrachromozomální** = homogenně zbarvený region chromozomu (HSR)
  - kopie genu jsou **nemutované** (funkční = nadbytek proteinů; i onkogeny)
  - např. gen ERBB2 (protein HER2; predikce biologické léčby)

Genové aberace

3) translokace

- *zlomy intronů a přestavba genů* (analogie chromozomální)
  - vzniká **fúze genů** (nemutovaných) z různých chromozomů
  - exprese abnormálních **chimerických proteinů** (tyrozinkinázově aktivní / TF)
  - např. BCR/ABL ve Filadelfském chromozomu (Ph) u t(9;22) CML

Genové aberace

4) epigenetické změny

- regulují genovou expresi **bez** změny struktury DNA

1) metylace DNA

- **metylace promotoru** (jeho cytosinové báze) DNA-metyltransferázou
- **hypermethylace** znepřístupní gen RNA-polymeráze a utlumí ho ("gene silencing")
- např. metylace tumor spresorových genů u nádorů

Genové aberace

4) epigenetické změny

- regulují genovou expresi **bez** změny struktury DNA

2) modifikace histonů

- coby nukleoproteiny prodělávají **histony** posttranslační modifikaci
- **výsledkem** změna jejich sekundární / terciální struktury a tím exprese genů
- např. aktivace acetylací (euchromatin) a deaktivace deacetylací (hetero-);
využitelné enzymy v léčbě nádorů

Genové aberace

4) epigenetické změny

- regulují genovou expresi **bez** změny struktury DNA

3) RNA interference

- velká část DNA nekóduje mRNA k proteosyntéze, ale **ncRNA**
- **ncRNA** = nekódující molekuly RNA k regulaci genové exprese
- hlavní třídou ncRNA je **miRNA** (mikroRNA; krátké ncRNA) inhibující mRNA

Přenos geneticky podmíněných chorob

1) mendelovský

- platí Mendelovy zákony dědičnosti

1) AD choroby

- dominantní alela = fenotyp patrný u heterozygotů (Aa); AA letální
(1 rodič bývá postižený / oba zdraví a vznik *de novo*)
- autozomální ($\text{♂} : \text{♀} = 1:1$)
- vertikální přenos (postižený 50% riziko přenosu / zdravý 0)
- např. Marfanův / Ehler-Danlosův syndrom, hereditární sferocytóza, FAP...

Přenos geneticky podmíněných chorob

1) mendelovský

- platí Mendelovy zákony dědičnosti

2) AR choroby

- **recesivní alela** = fenotyp patrný jen u **homozygotů** (aa); Aa nosiči
(oba rodiče bývají zdraví heterozygoti, občas příbuzní = konsanguinita)
- autozomální ($\text{♂} : \text{♀} = 1:1$)
- **horizontální** přenos (25% riziko mezi sourozenci)
- např. CF, střádavé choroby, fenylketonurie, galaktosemie...

Přenos geneticky podmíněných chorob

1) mendelovský

- platí Mendelovy zákony dědičnosti

3) X-vázané choroby

- většinou **recesivní alela** = ale ♂ mají jen 1x X, proto manifestace
- gonozomální (♂ postižení, ♀ přenašečky = asympt / manifestní lyonizací)
- **gonozomální** přenos (postižený ♂ zdravé syny a dcery nosičky /
♀ přenašečka 50 % postižených synů a dcer nosiček)
- např. Duschenova / Beckerova myodystrofie, hemofilie A, daltonismus...

Přenos geneticky podmíněných chorob

2) nemendelovský

- neplatí Mendelovy zákony dědičnosti

1) mitochondriální dědičnost

- krom jádra exprimují geny i **mitochondrie** (mitochondriální DNA)
- **maternální přenos** = vliv heteroplasmie a prahového efektu
- např. mitochondriální choroby (encefalopatie / myopatie)

Přenos geneticky podmíněných chorob

2) nemendelovský

- neplatí Mendelovy zákony dědičnosti

2) genomický imprinting

- vzácný mechanismus **represe** (utlumení) genu v závislosti na tom, zda pochází z chromozomu matky / otce (metylací promotoru DNA)
- **narušuje** rovnovážnou šanci exprese maternálních a paternálních genů
- některé geny aktivní pouze z **maternální / paternální alely** (2. inaktivní)
= exprimovány i mutované, zatímco zdravá je utlumena
- např. Prader-Williho / Angelmanův syndrom...

Vrozené příčiny lidských chorob

Vrozené příčiny lidských chorob

- kongenitální (vrozený) = přítomný od narození

- hereditární (dědičné) choroby = viz předchozí slajdy
- choroby vzniklé *in utero* = VVV (nepřenosné)

- studován oborem **teratologie**

- ř. *teratos* = zrůda
- teratogen = zevní faktor narušující vývoj

VVV (malformace)

Definice

- **prenatálně vzniklá morfologická odchylka** přesahující rámec variability
  - **manifestace** časná (po porodu) / pozdní (funkční zpoždění, VVV srdce...)
  - **tíže variabilní** (asympt. anomálie → kosmetická → limitující → letální)
  - 3 % dětí izolované (VVV CNS, srdce, roštěpy), 0,7 % mnohačetné (2. nejčastější příčina novorozenecké úmrtnosti po nezralosti)

VVV (malformace)

Příčina (etologie)

- multifaktoriální vliv vnitřních + zevních f. s **disrupcí** vývoje
  - **vnitřní** = genetické aberace (viz Genetické příčiny)
  - **vnější** = řada teratogenů
- klasifikace **teratogenů**:
  - **biologické** = TORCHES CLAP (Toxoplasma + Rubeolla + CMV + HSV + Enteroviry + Syfilis + Variolla + Lym. b. + AIDS + Parvovirus)
při primoinfekci matky, DM matky (diabetická fetopatie)
  - **fyzikální** = záření, traumata, útlak (leiomyom, oligohydramnion), fetální amputace amniálními pruhy
  - **chemické** = léky (Tetracykliny, Thalidomid...), alkohol, nikotin, drogy

VVV (malformace)

mikroftalmie
katarakta
chorioretinitis
keratokonjunktivitis

pneumonitis

hepatomegalie
ikterus

VVV CNS
hydrocefalus
mikroencefalie

hluchota

srdeční vada
splenomegalie

petechie

komplex TORCH

VVV (malformace)

běžná cirkulace
amniální tekutiny

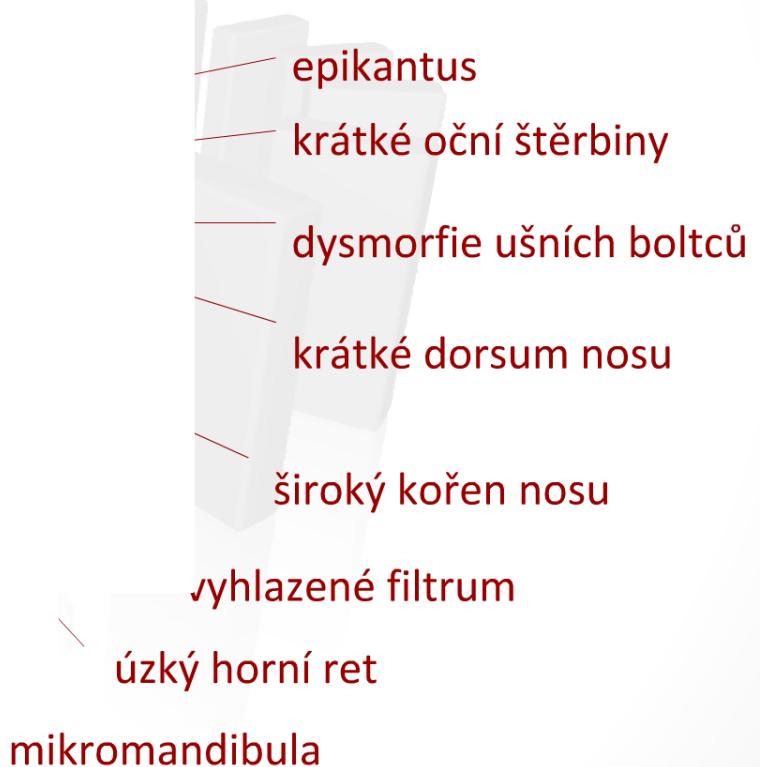
oligohydramnion

-
- deformity končetin
  - ageneze ledviny
  - amnion nodosum
  - hypoplázie plic
  - deformita obličeje
(*facies Pottera*)
  - dysmorfie ušních boltců

VVV (malformace)

mentální retardace
hypotrofie
nedonošenost

menší neurokranium

fetální alkoholový syndrom

VVV (malformace)

Vývoj (patogeneze)

- závisí po kterou **periodu organogeneze** teratogeny působí
  - **blastogeneze** = početí - 4. týden (mechanismus "vše, nebo nic", potrat)
+ neteratogenní oddělení blastomer (podvojné z., teratom)
  - **embryogeneze** = 3.-8. týden (mono- až polytropní a letální VVV)
  - **fetální období** = 9. týden - porod (mírnější VVV)

VVV (malformace)

Morfologie

- obraz některého **typu VVV** orgánu / jeho části:

- **ageneze** = úplný nevývin orgánu
- **aplázie** = rudimentární vývin orgánu (nedozrálý základ)
- **hypoplázie** = útlum růstu a menší velikost orgánu
- **ektopie (heterotopie)** = normálně vytvořený orgán v patologické lokalizaci
- **dystopie** = normálně vytvořený orgán nekompletně migrovaný
- **dysplázie** = abnormální mikroskopická stavba orgánu z nevyzrání (CAVE)
- **atrézie** = nevyvinutí tělního otvoru / dutiny
- **dysrafie** = porucha splynutí protilehlých / párových struktur (rozštěpy)
- **perzistence** = porucha zániku embryonálních / fetálních struktur
- **deformace** = mechanické poškození plodu patologickou polohou / útlakem

VVV (malformace)

Morfologie

- v případě **vícečetných VVV**:

- **syndrom** = multiorgánové vady způsobené 1 činitelem (často genetika)
- **asociace** = obvyklá kombinace VVV bez známé příčiny (VACTERL...)
- **sekvence** = sekundární VVV v důsledku primární (Potterova)

VVV (malformace)

Klinika

- závisí na postiženém orgánovém systému
  - viz Speciální patologie

Enviromentální příčiny lidských chorob

Environmentální příčiny lidských chorob

- viz učebnice

1) nutriční

- malnutrice
- obezita
- poruchy vitamínů (a- + hypervitaminózy)
- poruchy minerálů (deficit, nadbytek)

2) fyzikální

- termická poškození
- elektrická poškození
- mechanická poškození
- poškození zářením

3) chemické

- intoxikace (otravy)

Infekční příčiny lidských chorob

Infekční příčiny lidských chorob

- viz učebnice + mikrobiologie
  - obecné mechanismy (přenos, šíření...)
  - **CAVE** sepse / bakterémie / pyémie

Literatura:

- ZÁMEČNÍK, Josef. Patologie 1-3. 1. vydání, LD, s.r.o. - PRAGER PUBLISHING, 2019.
- STEJSKAL, Josef. Obecná patologie v poznámkách. 2. vydání. Nakladatelství Karolinum, 2005.
- POVÝŠIL, Ctibor; ŠTEINER, Ivo. Obecná patologie. 1. vydání. Nakladatelství Galén, 2011.
- BALKO, Jan; TONAR, Zbyněk; VARGA, Ivan. Memorix histologie. 1. vydání. Nakladatelství Triton, 2016.
- <https://ucebnice-patologie.cz/>